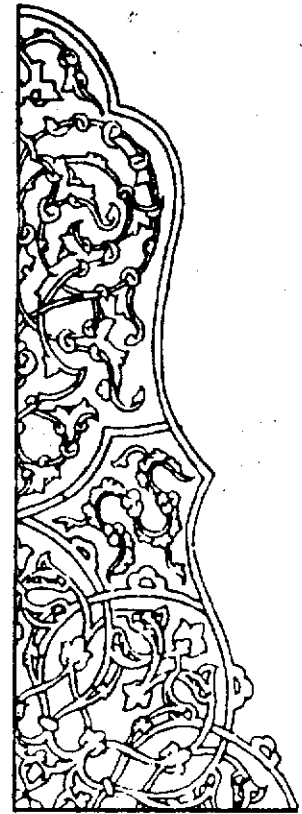

مرکز فرهنگ

و معارف قرآن

تاریخچه تشکیل

کردند و یک دوره کامل قرآن را به ترتیب موضوعات قرآنی، فیش برداری نمودند که در حدود هفت هزار صفحه دستنوشته، حاصل این کار است. مجموع این فیشها بر اساس تفکیک موضوع، در حدود پنجاه هزار است.

پس از پیروزی انقلاب اسلامی، معظم له به علت اشتغال در مسائل و مشکلات اجرایی انقلاب، فرصتی برای تکمیل و تنظیم و دسته بندی این فیشها پیدا نکردند. از این رو، ادامه آن را در آغاز به برخی از افراد و گروههای تحقیقاتی واگذار نمودند و سپس با پیشنهاد دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم، ادامه و تکمیل و تنظیم آن را به این دفتر واگذار نمودند. بدین ترتیب، مرکز فرهنگ و معارف قرآن، تأسیس شد.

مرکز فرهنگ و معارف قرآن پس از تشکیل و برآوردهای اولیه و تعیین مشی و روش رسیدن به اهداف مورد نظر، کار خود را از سال ۱۳۶۶ آغاز کرد و با استفاده از محضر جمعی از فضلا و طلاب آگاه و آشنا به مسائل و نیازهای جامعه،

یکی از خلاهای اساسی در حوزه های علمیه، خلأ پژوهش در قرآن و علوم قرآنی و کمبود ممارست علمی طلاب با «ثقل اکبر» است. این کمبود در طول سالیان دراز، ذهن دانشوران حوزه و دردآشنایان را آزار داده است. و هنگامی که می نگریم بیگانگان در تحقیق درباره قرآن، جلوتر از مسلمانان هستند، این درد و آزار بیشتر می شود.

برای جبران این کمبود، دانشمندانی دردآشنا، گام به پیش نهادند و کارهایی اساسی درباره قرآن را آغاز کردند و در این راه توفیقاتی چند نصیب آنان گردید.

از جمله این تلاشها، تلاش مجاهد سختکوش و دانشور گرامی، حجت الاسلام و المسلمین جناب آقای هاشمی رفسنجانی است. ایشان برای حل یکی از مشکلات محققین در تحقیقات قرآنی و به صحنه آوردن قرآن، سالهای متمادی در اندیشه تدوین دائرةالمعارف موضوعی یا کلید واژه موضوعی قرآن بوده اند. و بالاخره در آخرین دوره حبس خود در زندان ستمشاهی (۵۴ - ۵۷)، از این فرصت استفاده

برای تکمیل و ارائه و تنظیم این کار عظیم فرهنگی، اهداف زیر را در دستور کار خود قرار داد.

۱. تفسیر ترتیبی قرآن

همان طور که می‌دانیم، کتابهای تفسیری بر دو شیوه استوار است: یکی آنکه به ترتیب قرآن یا یک سوره خاص نگاشته شده که از آن به تفسیر ترتیبی یا تجزیه‌ای یاد می‌شود. و دیگر اینکه بر اساس یک موضوع یا موضوعات مختلف، قرآن مورد تفسیر و توضیح قرار می‌گیرد که از آن به تفسیر موضوعی یاد می‌شود.

نخستین هدفی که این مرکز تعقیب می‌کند، تهیه تفسیر ترتیبی قرآن، اما نه با شکل رایج و متداول آن است؛ بلکه هر آیه نوشته می‌شود، و کلیه مطالبی که از آیه برداشت می‌شود - چه با استفاده از ظاهر آیه یا از روایات و یا شأن نزول - به طور دسته‌بندی شده، آورده می‌شود و در هر آیه، موضوعات مربوط به آن آیه، نگاشته می‌شود.

فایده این روش آن است که آنچه از این آیه فهمیده می‌شود، مجرد از مباحث غیر مربوط به قرآن و صرفاً بر اساس دلالت‌های قرآنی، به دست می‌آید. از این گونه تفسیر، می‌توان در مراکز و مؤسسات آموزشی استفاده کرد. ضمناً انتشار این بخش از کار مرکز، زمینه تکمیل و گسترش اهداف بعدی را نیز فراهم می‌سازد.

هم‌اکنون جلد‌های نخستین این بخش به چاپخانه سپرده شده و پیش‌بینی می‌شود - ان شاء الله - طی مدت نه چندان طولانی، کلیه مجلدات تفسیر ترتیبی منتشر گردد.

۲. کلید قرآن

هدف دیگری که در دستور کار این مرکز قرار گرفته و به موازات تهیه تفسیر ترتیبی در حال انجام است، تهیه و ارائه فهرست موضوعی قرآن با ترتیب الفبایی و شمارش آیات مربوط به آن است.

از آنجا که موضوعات گزینش شده در تفسیر ترتیبی بسیار گسترده و در شکل نظام‌واره‌ای قرار گرفته است و موضوعات و مترادف‌های آن دسته‌بندی شده است،

مِفْتَاحُ النَّفْسِ

تهیه و تنظیم
از

مرکز فرهنگ و معارف قرآن

پیش‌بینی می‌شود حجم این کار بالغ بر دو مجلد گردد.

۳. بانک اطلاعات معارف قرآن کریم

از آنجا که پژوهش جامع در زمینه معارف دینی و بویژه در معارف قرآنی، از طرفی نیازمند به اطلاعات و گردآوری کلیه مأخذ و مدارک و منابع است و از طرف دیگر، دارای نظام منطقی سیستمی و مجموعه‌ای نظام‌واره و پیوسته است، این مرکز لازم دید که این مجموعه از اسناد و اطلاعات معارف قرآن کریم را گردآوری کند و به آنها نظام و سیستم و طبقه‌ای لازم دهد.

تهیه بانک اطلاعات معارف قرآن کریم در مراحل معین و خاص گردآوری داده‌ها، داده‌پردازی، تفسیر داده‌ها، طبقه‌بندی اطلاعات تا تفسیر اطلاعات و مأخذ شناسی و نمایه‌سازی فیشهای تفسیری و تجزیه و تحلیل و طبقه‌بندی و ذخیره‌سازی و بازیابی اطلاعات برگرفته از متن قرآن کریم و نیز اطلاعات گرفته شده از منابع و مأخذ معارف قرآنی است. هدف از تهیه این قسمت، افزایش بازدهی کار مفسران قرآن برای تفسیرهای چندگانه ترتیبی، سیستمی موضوعی، سیستمی ترتیبی و نیز بازدهی افزون‌تر دیگر

تهیه فهرستگان کتابها و مقالات در زمینه علوم قرآنی است. این مهم، از مدتی پیش در این مرکز شروع گردیده است و امید می رود فهرست مقالات مجلات فارسی و عربی و انگلیسی آن، آماده چاپ گردد و سپس، فهرستگان کتابهای قرآنی بر اساس حروف الفبا و موضوعی، در بیش از ده مجلد، آماده انتشار گردد. لازم به یادآوری است که بخش زیادی از فیشهای کتابشناختی، جمع آوری گردیده است.

۴. تفسیر موضوعی قرآن

اساسی ترین و نهایی ترین هدف مرکز، تهیه تفسیر قاموسی الفبایی و به صورت موضوعی سیستمی است که در قالب موضوعات قرآنی همراه به عناوین فرعی، ارائه می گردد و مجموعه ای پیوسته و نظام وار و دارای سیستم از موضوعات را نشان می دهد.

تهیه تفسیر موضوعی در این قسمت به دو شکل انجام می گیرد: یکی آنکه مجموعه موضوعات و عناوینی که در بحثهای اجتماعی، فرهنگی، اخلاقی، سیاسی و اقتصادی وجود دارد و قرآن به آن مباحث پرداخته است، به ترتیب الفبایی آورده می شود و کلیه مباحثی که از کل قرآن استخراج شده، مورد بحث و جمع بندی قرار می گیرد.

دیگر آنکه مجموعه معارف قرآن در یک مدل و طرح و سیستم پیشنهادی ریخته می شود و کلیه معارف قرآنی (و به تعبیری دیگر، کلیه معارف دینی از نگرش قرآن)، در یک مجموعه و بیکره عرضه می گردد.

فراهم ساختن این هدف، تنها با رعایت ترتیب منطقی اهداف پیشین مرکز میسر است. یعنی نخست باید فیشهای تفسیری گردآوری شود و تفسیر ترتیبی مدون گردد و کلیه مآخذ و معارف قرآنی طبقه بندی و مدل سازی و تهیه سیستم شود و سپس از این مواد گردآوری شده، برای تهیه تفسیر موضوعی استفاده شود. بنابراین انجام این هدف، موکول به تمام شدن اهداف پیشین این مرکز است.

پژوهشگران و محققان بیرون از مرکز است.

تاکنون بخش وسیعی از مآخذ معارف قرآن کریم، فهرست نویسی شده و فیشهای تفسیری جمع آوری شده از گروههای تفسیر در این مجموعه، نمایه سازی و به کامپیوتر داده شده است. قسمتهای دیگر این مجموعه در حال تهیه سیستم و تهیه مقدمات است.

لازم به یادآوری است که طرح کلی و اولیه بانک اطلاعات، تهیه و تدوین شده و برنامه ریزیهای زمانی آن فراهم گردیده است.

۳/۱. فرهنگ موضوعی تفاسیر قرآن

یکی از کارهای بانک اطلاعات، مربوط به تفاسیر است. زیرا در تفاسیر مسائل گوناگونی به تناسب زمان و نیازها و دگرگونیهای اجتماعی و تاریخی، مورد بحث و بررسی قرار گرفته است. کمتر کتابی را می توان یافت که به اندازه قرآن بر آن تفسیر نگاشته شده است. آن هم با نگرشهای متفاوت و از دیدگاه مذاهب مختلف اسلامی. تا بدانجا که برخی، تعداد تفاسیر قرآن را تا هزار و پانصد دوره برشمردند. دستیابی به این مجموعه از معارف، کار چندان آسانی نیست؛ بویژه برای محققانی که بخواهد به طور موضوعی در مسأله ای به تحقیق بپردازد و موضوع خاصی را در تفاسیر جستجو کند. ما امیدواریم با تأییدات الهی و با تکیه بر تجارب پیشین در طرح فرهنگ و معارف قرآن و تهیه اصطلاحنامه (تزاروس) موضوعات معارف قرآن، این طرح را به انجام رسانیم.

کاری که در این زمینه شروع گردیده، فقط بر اساس هشتاد دوره از تفاسیر مشهور و متداول مذاهب اسلامی است و تاکنون دوازده دوره آن پایان پذیرفته است. این کار علاوه بر چاپ، به کامپیوتر داده خواهد شد تا از طریق نرم افزار کامپیوتری، در اختیار محققین قرار گیرد.

۳/۲. کتابشناسی علوم قرآن

یکی از کارهای اساسی برای گسترش فرهنگ قرآن،

راهنما

تحقیق و تکمیل

از

مرکز فرهنگ و معارف قرآن

مجدد، مراحل پایانی کار را می‌گذرانند.

از سوی دیگر، برای اتقان هرچه بیشتر کار و یکپارچگی عبارات و ویزاستاری آن، با استفاده از افراد قوی‌تر و آشنای به کار،

یک دوره دیگر بازنگری و کنترل فیشها آغاز گردیده است که با توجه به حجم کار، زمان بیشتری را طلب می‌کند. از مشخصات دیگر این روش، بهره‌گیری از کامپیوتر در تفکیک و تحقیق بر روی آنهاست.

با توجه به اهمیت کار و گستردگی دامنه آن و طبق پیش‌بینی اولیه، حدود یکصد و هشتاد هزار فیش و نهصد هزار عنوان را زیر پوشش خواهد داشت. یکی از روشهای مورد استفاده برای سهولت دسته‌بندی موضوعات و سرعت عمل، سیستم بخشیدن به موضوعات و تیترهای آن در حافظه کامپیوتر است که به صورت موضوعی دسته‌بندی می‌گردد. علاوه بر این، کامپیوتر برای تامین اهداف بانک اطلاعات، نقش مؤثری خواهد داشت. زیرا مجموعه منابع و مآخذ یک موضوع را گردآوری می‌کند و ضمن سرویس دادن به محققان گروه تفسیر برای اتقان و تصحیح و تکمیل کار، به محققان مراجعه‌کننده نیز سرویس خواهد داد. اکنون کلیه آیات قرآن به کامپیوتر داده شده و برنامه‌های مقدماتی آن انجام گرفته و آماده پذیرش اطلاعات گروه تفسیر است.

در کنار این اهداف کلی، چند برنامه فرعی دیگر در دستور کار این مرکز قرار دارد که به چند مورد از آنها اشاره می‌گردد.

۱. تهیه نرم‌افزار کامپیوتری به صورت «دیسکت» از قرآن برای کارهای تحقیقی و محققان داخلی و خارجی و توزیع آن. این کار علاوه بر قابلیت‌های بیشتر نسبت به برنامه «سلسبیل»، که در کشورهای دیگر تهیه شده، اشتباهات آن را برطرف ساخته است. خوشبختانه در این بسته نرم‌افزاری، ترجمه‌ای گویا و روشن همراه با آیات پیش‌بینی شده است. تاکنون دو برنامه از این نرم‌افزار به بازار عرضه شده است.

۲. تهیه نرم‌افزار به صورت دیسکت از موضوعات قرآنی به صورتی که محققان با کامپیوترهای شخصی می‌توانند بسهولت، آیات درباره یک موضوع را در سرتاسر قرآن مشاهده کنند.

در این قسمت نیز بهره‌گیری از ترجمه قرآن پیش‌بینی شده است.

روش ادامه کار در مرکز

مرکز فرهنگ و معارف قرآن برای رسیدن به اهداف فوق، در آغاز با استفاده از محضر شصت نفر از طلاب فاضل حوزه علمیه قم و مشهد، به تکمیل برداشتها و استخراج موضوعات قرآنی پرداخت و در گروههای چند نفری، سراسر قرآن را بار دیگر فیش برداری کرد. این تلاش برپایه بیش از چهل دوره تفسیر، نتایج شایان توجهی در پی داشت. مجموعه این یادداشتهای به همراه یادداشتهای برداشتهای هوشمندانه و دقیق جناب آقای هاشمی رفسنجانی، افزون بر فراهم آوردن زمینه نگارش تفسیر ترتیبی - بگونه‌ای بدیع و کاملاً ابتکاری که یاد شد - مواد خام و ابزار مهم و کار آمدی است برای سامان دادن تک‌نگاریهای موضوعی که به فضل خداوند در آینده این مرکز بدان خواهد پرداخت. مرحله بازنگری نگاشته‌های اسناد و فیش برداری